

APYVARTINIŲ LĖŠŲ ESME IR JŲ NAUDOJIMO EFEKTYVUMO NUSTATYMO METODINIAI KLAUSIMAI ŽEMĖS ŪKIO ĮMONĖSE

B. GURKLYS

I. Bendros pastabos

Socialistinėje ekonomikoje egzistuoja prekiniai piniginiai santykiai, taigi gamybos procese didelį vaidmenį atlieka tokia ekonominė kategorija, kaip apyvartinės lėšos. Racionalus ir efektyvus jų naudojimas yra svarbus rezervas įmonių finansinei būklei gerinti, ekonomikai kelti. TSKP CK generalinis sekretorius L. Brežnevas ataskaitoje partijos XXV suvažiavimui pabrėžė, kad labai svarbi gamybos tobulinimo darbų kryptis yra „tinkamesnis naudojimas ekonominių stimulų ir svertų: ūkiskaitos, pelno, kainos, premijos. Kitaip tariant, reikia tobulinti visą sistemą rodiklių, kurie sudaro ministerijų, susivienijimų ir įmonių veiklos vertinimo pagrindą ir pirmiausia jų darbo efektyvumą ir kokybę“¹.

Didinti žemės ūkio įmonių gamybos visuomeninį efektyvumą galima ir geriau naudojant apyvartines lėšas. Norint atskleisti geresnį šių lėšų naudojimo būdus, reikia pagal atitinkamą rodiklių sistemą atlikti ekonominius statistinius tyrimus.

Iki šiol žemės ūkio įmonių apyvartinės lėšos ekonomiais aspektais tiriamos mažiau; negu atitinkamos kitų materialinės gamybos šakų įmonių lėšos. Mūsų respublikoje jų ekonominiai statistiniai tyrimai atliekami tik palyginti siauru mastu. Respublikos žemės ūkio įmonėse, ypač kolūkiuose, dar yra nemaža neišspręstų bendrų ekonominių problemų, taip pat metodinių klausimų, susijusių su kolūkių apyvartinių lėšų apimties planavimu, reprodukcija bei naudojimo analize.

Siame straipsnyje nesiekama nagrinėti išsiaiškintą kompleksą, apimančių žemės ūkio įmonių apyvartines lėšas. Jame pirmiausia norima nusakyti apyvartinių lėšų ekonominę esmę, iškelti jų definicijos problemą, apibūdinti jų naudojimo efektyvumo kriterijus ir rodiklius.

2. Dėl apyvartinių lėšų esmės ir definicijos

Statistiškai tiriant apyvartines lėšas, labai svarbu teisingai teoriškai traktuoti jų, kaip ekonominės kategorijos, esmę. Teisinga jos interpretacija padeda nustatyti metodiškai pagrįstus apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijus, sudaryti statistinių rodiklių sistemą bei jų nagrinėjimo metodiką. Dėl apyvartinių lėšų ekonominės esmės, jų funkcijų gamybos procese ir paties šių lėšų apibrėžimo anksčiau vyko plačios diskusijos. Šiais klausimais iki šiol dar nėra vieningos nuomonės.

Apibūdinant apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijus, reikia remtis šių lėšų ekonomine esme, todėl straipsnyje nagrinėjami kai kurie teoriniai aspektai, plačiai nesileidžiant į diskusijas, o tik apžvelgiant svarbiausias koncepcijas. Trumpai tariant, pažymėtinos trys svarbiausios šių lėšų, kaip ekonominės kategorijos, apibrėžimo koncepcijos.

¹ TSKP XXV suvažiavimo medžiaga. V., 1976, p. 55.

Kadaise suformuluotas ir labiausiai paplitęs apyvartinių lėšų apibrėžimas teigia, kad šios lėšos — tai bendra įmonių apyvartinių lėšų ir cirkuliacijos fondų vertė. Tokios nuomonės dar 5 dešimtmetyje laikėsi V. Djačenką², ją reiškė L. Količevas³, o vėliau kai kurie kiti autoriai⁴. Ši koncepcija buvo įgavusi lyg ir oficialų pobūdį, buvo skelbiama politinės ekonomijos vadovėliuose (1954 m.)⁵ bei panašaus pobūdžio darbuose⁶. Tokios pat koncepcijos laikytasi ir kiek vėliau išleistuose politinės ekonomijos vadovėliuose⁷. Apyvartinės lėšos iš esmės šitaip buvo apibrėžiamos ir vėlesniuose politinės ekonomijos vadovėliuose, tik vietoj termino „vertė“ juose vartojamas „piniginės išraiškos“ terminas⁸. Taip apyvartinės lėšas dar iki šiol apibrėžia ir nemaža ekonominės bei šakinės statistikos vadovėlių⁹.

Antrosios koncepcijos šalininkai (jų palyginti nedaug) teigia, kad apyvartiniai bei cirkuliacijos fondai ir apyvartinės lėšos nesiskiria. Šių fondų suma ir esanti apyvartinės lėšos. Pats apyvartinių lėšų terminas esąs kalbos dalykas¹⁰.

Trečioji koncepcija apyvartinės lėšas nusako taip: apyvartinės lėšos yra konkrečios piniginės lėšos, avansuotos apyvartiniam ir cirkuliacijos fondams sudaryti bei jų apytakai vykdyti. Taip apyvartinės lėšas traktuoja naujaisi politinės ekonomijos vadovėliai ir daugelis pavienių autorių¹¹. Taip šios lėšos apibūdinamos ir Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje¹².

Apibendrinant nagrinėjamus apibrėžimus, pasakytina, kad pirmosios dvi koncepcijos neatspindi apyvartinių lėšų ekonominio turinio ir nenusako jų funkcijų, atliekamų gamybos procese. Šios koncepcijos apyvartinės lėšas tapatina su apyvartiniais fondais. Tačiau iš tikrųjų apyvartinių fondų ir apyvartinių lėšų turinys yra skirtingas, skiriasi ir jų funkcijos gamybos procese.

Apyvartiniai fondai yra darbo objektai, sudarantys gaminamo produkto medžiaginę substanciją. Apyvartinės lėšos — tai piniginiai ištekliai, kurie, esant prekiniam piniginiams santykiams, sąlygoja vertės judėjimą apyvartinių fondų apytakos procese.

Dėl minėtų ir kitų priežasčių apyvartinių fondų ir apyvartinių lėšų tapatinti negalima, ypač žemės ūkyje. Pavyzdžiui, pašarai yra apyvartinių fondų elementas. Jam sudaryti reikia apyvartinių lėšų. Tačiau skirtinguose ūkiuose vienodam fiziniam pašarų kiekiui paruošti reikia nevienodos apyvartinių lėšų sumos. Tai priklauso nuo savos gamybos pašarų savikai-

² Дьяченко В. Борьба за укрепление оборачиваемости средств — новый этап овладения производством. — Вопросы экономики, 1949, № 4.

³ Количев Л. Нормирование оборотных средств колхозов. М., «Статистика», 1961.

⁴ Касиров Л. Проблемы оборотных средств колхозов. — Вопросы экономики, 1968, № 1.

⁵ Политическая экономия. М., Госполитиздат, 1954.

⁶ Белоусенко Г. Оборотные средства колхозов и кредит. М., «Финансы», 1968.

⁷ Политическая экономия социализма. М., Соцэкгиз, 1960.

⁸ Политическая экономия. Коммунистический способ производства. (Под ред. Г. Козлова). М., Соцэкгиз, 1963; Политическая экономия (Под ред. д. э. н. Харахшыяна). М., 1968.

⁹ Ekonominės statistikos kursas. (Red. A. Petrovas). V., 1970; Бакланов Г. И., Адломов В. Е., Устинов А. Н. Статистика промышленности. М., «Статистика», 1976; Гозулов А. Н., Мержанов Г. С. Статистика сельского хозяйства. М., «Статистика», 1975; Гозулов А. И. Экономическая статистика. М., «Статистика», 1973; Дьячков М. Ф. Статистика капитального строительства. М., «Статистика», 1977; Курс экономической статистики. (Под ред. проф. А. И. Петрова). М., «Статистика», 1975.

¹⁰ Парфаньяк Л. Оборотные средства социалистической промышленности. М., Госфиниздат, 1950; Петров Ю. Нормирование и использование оборотных средств в машиностроении. М., Машигиз, 1963.

¹¹ Politinė ekonomija, t. 2. Socializmas — pirmoji komunistinio gamybos būdo fazė. V., 1977; Земės ūkio ekonomisto žinynas. V., 1970. Иванов Ф. Оборотные средства колхозов. М., Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, М., 1963; Лизенгольц М. Оборотные средства колхозов. М., «Экономика», 1968.

¹² Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I. V., 1976, p. 283.

nos arba pirkinių pašarų kainos. Todėl apie apyvartinių fondų dydį spręsti vien iš įdedamų į juos lėšų sumos yra neteisinga.

Ta pačia proga pasakytina, kad metodiniu požiūriu netikslu vartoti terminą „materialinės apyvartinės lėšos“ Deja, šis terminas vis vartojamas statistikos metraštyje „Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra“. Tos „materialinės apyvartinės lėšos“ iš tikrųjų yra apyvartiniai fondai vertine išraiška. Tiek apyvartiniai, tiek cirkuliacijos fondai yra atskiros ekonominės kategorijos, kurių turinys turi natūrinę ir vertinę formą. Todėl šiuo atveju minėtų fondų vertei reikšti papildomai naudoti apyvartinių lėšų sąvoką, aišku, nereikalinga.

Laikant apyvartines lėšas vien apyvartinių ir cirkuliacijos fondų visu- ma, pinigine jų išraiška ir pan., o ne atskira ekonomine kategorija, visiškai nepaaiškinami tokie konkretūs praktikos reiškiniai, kaip apyvartinių lėšų skyrimas, perskirstymas, perteklius, trūkumas, paėmimas į biudžetą, naudojimas ne pagal paskirtį (imobilizacija), išlaisvinimas iš apyvartos ir pan. Nusakyti visus šiuos reiškinius vien abstrakčiomis visumos ar pinigines išraiškos sąvokomis neįmanoma. Be to, čia kyla ir loginių prieštaravimų. Kaip žinoma, tam tikrą cirkuliacijos fondų dalį sudaro pinigines lėšas. Todėl iš minėtose koncepcijose vartojamo apibrėžimo formaliai išplaukia . . . piniginių lėšų vertinė išraiška.

Trečioji apyvartinių lėšų esmės aiškinimo koncepcija yra bene labiausiai pagrįsta. Ji nusako apyvartinių lėšų esmę ir atitinka dabartinę įmonių finansinės veiklos, susijusios su šių lėšų tvarkymu, praktiką. Tiesa, šios koncepcijos kritikai nurodo, kad čia apyvartinių lėšų sąvoka susiaurinama. Tai nepagrįsti argumentai, nes, taip tvirtinant, neatsižvelgiama į apyvartinių lėšų funkcijų dinamiką. Juk apyvartinės lėšos yra ne tik tos lėšos, kurios atitinkamu momentu turi grynų pinigų formą, bet ir tos, kurios jau įdėtos į tam tikrus apyvartinių ir cirkuliacijos fondų elementus įvairiose šių fondų apytakos stadijose. Mūsų nuomone, **apyvartinės lėšos yra ūki- skaitinių įmonių tvarkomi piniginiai ištekliai, avansuojami apyvartiniam ir cirkuliacijos fondams sudaryti bei jų apytakai vykdyti.** Šių lėšų, kaip ekonominės kategorijos, esmę sudaro tai, kad jos tarpininkauja vertės judėjimui gamybos ir cirkuliacijos sferose. Tokį jų vaidmenį socialistinės reprodukcijos procese apsprendžia prekiųjų piniginių santykių egzistavimas.

3. Apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo nustatymas

3.1. Apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijus

Viena iš ekonominių priemonių kolūkių veiklos efektyvumui didinti yra jų apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo didinimas. Ši problema aktuali ir dėl to, kad žemės ūkio gamybai didelę įtaką turi sezoniskumas. Dėl gamybos ciklo sezoniskumo apyvartinių lėšų poreikis tam tikrais laikotarpiais yra nevienodas. Dėl to sunku racionaliai naudoti apyvartines lėšas. Tuo tarpu teoriniai kolūkių apyvartinių lėšų efektyvesnio naudojimo klausimai nagrinėjami nepakankamai ir praktiškai sprendžiami lėtai. Sąjunga- ginėje ekonominėje literatūroje minėtus klausimus tik palyginti neseniai yra nagrinėję keletas autorių. Iš mūsų respublikos ekonomistų bene pir- masis šį klausimą kelė M. Dragūnas, kiek vėliau — kiti autoriai¹³. Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, V. Mališauskas, A. Poviliūnas ir keletas kitų, savo darbuose daugiausia nagrinėjo kai kuriuos apyvartinių fondų naudo-

¹³ *Dragūnas M.* Apyvartinių lėšų panaudojimo kolūkiuose ekonominio efektyvumo kė- limas.— Lietuvos žemės ūkio akademijos moksliniai darbai, t. III, 1960; *Gurklys B.* Tiksliau supraskime ekonomines kategorijas.— Žemės ūkis, 1969, Nr. 12.

jimo efektyvumo klausimus, o apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo tiesiogiai neanalizavo¹⁴.

Ekonomistų nuomonė dėl žemės ūkio įmonių apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijų bei rodiklių nėra vieninga.

Vieni autoriai, remdamiesi tarybinių ūkių praktika, siūlo apyvartinių lėšų naudojimo kriterijumi laikyti aprūpintumo šiomis lėšomis lygį. Jeigu faktinė apyvartinių lėšų suma atitinka normatyvinę sumą, sakoma, kad šios lėšos naudojamos efektyviai. Tačiau aprūpintumo apyartinėmis lėšomis laipsnis negali pakankamai nusakyti, kaip efektyviai jos naudojamos. Mat čia neatsižvelgiama į laiko veiksnio įtaką lėšų apytakai. Jos sulėtėjimas gali neturėti įtakos normatyvų užpildymui. Tačiau, sulėtėjus apytakai, apyvartinių lėšų tam pačiam produkcijos kiekiui pagaminti reikės daugiau. Vadinasi, jų naudojimo efektyvumas sumažės, bet apie tai nebus galima spręsti iš aprūpintumo lėšomis lygio. Be to, čia kyla ir apyvartinių lėšų normavimo tikslumo problemų. Ar nustatyti šių lėšų normatyvai yra optimalūs?

Ekonominių apyvartinių lėšų turinį sudaro jų avansavimas apyvartiniais ir cirkuliacijos fondams sudaryti. Apyvartinių lėšų apytakos pagrindas — minėtiems fondams avansuotų lėšų atstatymas (susigrąžinimas).

Kuo sparčiau vyks apyvartinių lėšų apytaka, tuo greičiau jos grįš į savo pradinę formą, tuo greičiau bus galima jas pakartotinai avansuoti. Vadinasi, tai pati apyvartinių lėšų suma galės dalyvauti vis platesnėse gamybos ir cirkuliacijos sferose. Jeigu gamyba nebus plečiama, dalis apyvartinių lėšų bus išlaisvinta iš apyvartos. Taigi įmlumas apyvartinėmis lėšoms mažės, o jų naudojimo efektyvumas didės.

Tuo remiantis, galima teigti, kad **apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijus yra apyvartos greitis.**

Kai kurie autoriai nurodo, kad kolūkių apyvartinių lėšų apyvartos greitis priklauso nuo natūralių biologinių gamybos sąlygų ir todėl gamybos laiko negalima sutrumpinti¹⁵. Todėl, sako jie, negalima paspartinti apyvartinių lėšų apytakos, vadinasi, negalima jos greičio laikyti lėšų naudojimo efektyvumo kriterijumi. Turint galvoje šią aplinkybę, siūloma apie apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumą spręsti iš produkcijos kiekio, tenkančio vienam apyvartinių lėšų rubliui arba kuriam nors lyginamajam jų vertės vienetai.

Aišku, žemės ūkio gamybos procesą labai sąlygoja biologiniai veiksniai, tačiau jų įtakos apyvartinių lėšų apyvartai negalima absoliutinti.

Išvedant naujas gyvulių bei augalų veisles, naudojant žemės ūkyje naujausius biologijos mokslų laimėjimus, galima paspartinti gamybos procesą. „Zinoma,— pažymėjo K. Marksas, nagrinėdamas kapitalo apyvartą,— neįmanoma nugabenti į rinką penkerių metų gyvulį anksčiau, negu jam sukaks penkeri metai. Bet tam tikrose ribose yra įmanoma, keičiant gyvulių priežiūros būdus, per trumpesnę laiką paruošti juos jų paskirčiai“¹⁶.

Be to, žemės ūkio įmonių apyvartinių lėšų apyvartumo greitis priklauso ne tik nuo apyvartinių fondų apyvartos, bet ir nuo lėšų kiekio, avansuojamo šiems fondams sudaryti. Didesni, negu reikia normaliai gamybos eigai apyvartinių lėšų įdėjimai, ypač į cirkuliacijos sferą, nepriklausomai nuo minėtų biologinių veiksnių įtakos lėtins apyvartinių lėšų apyvartumą ir tuo mažins jų naudojimo efektyvumą. Pernelyg dideles gamybos atsargas, baigtą produkciją ir kitus elementus, į kuriuos avansuotos apyvartinės lėšos, nepriklausomai nuo biologinių bei klimatinių sąlygų galima suma-

¹⁴ *Mališauskas V.* Sankaupų ir vartojimo fondų sudarymas įvairiose gamybinėse stadijose.— Kn.: *Kaupimas ir vartojimas Lietuvos TSR kolūkiuose. V., 1967; Poviliūnas A.* Kolūkių visuomeniniai gamybiniai fondai ir jų naudojimo efektyvumas.— Kn.: *Kaupimas ir vartojimas Lietuvos TSR kolūkiuose. V., 1967.*

¹⁵ *Белоусенко Г.* Оборотные средства колхозов и кредит. «Финансы», М., 1968.

¹⁶ *Marksas K.* Kapitalas, t. II, p. 204.

žinti, nepakenkiant gamybos procesui. Visa tai paspartins apyvartinių lėšų apyvartumą.

Taigi siūlymas apyvartinių lėšų naudojimo kriterijumi laikyti jų našumą (produkcijos kiekį tam tikrai apyvartinių lėšų sumai) metodiškai yra nepagrįstas. Be to, šiame siūlyme atspindi neteisingas apyvartinių lėšų esmės supratimas. Apyvartinės lėšos yra piniginės lėšos ir tiesiogiai produkcijos nekuria, tai gamybinių fondų funkcija. Šios lėšos, kaip minėta, tarpininkauja vertės judėjimui gamybos procese. Be to, apyvartinės lėšos, skirtingai negu apyvartiniai fondai, ne sunaudojamos, bet avansuojamos, kad galėtų vykti gamybos procesas. Yra ir kitų nuomonių dėl apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijų. Kai kas apie šių lėšų naudojimo efektyvumą siūlo spręsti iš jų santykio su pagrindiniais fondais, susidariusio pirmiaujančiuose ūkiuose, iš pelno arba grynujų pajamų sumų, tenkančių apyvartinių lėšų rubliui, ir pan. Visa tai pirmiausia rodo tik proporcijas tarp šių lėšų ir lyginamųjų dydžių, kurie, būdami tik momentiniai dydžiai, neretai veikiami atsitiktinumų. Be to, pagrindinių fondų ir ypač pelno bei grynujų pajamų susidarymas mažai tėra susijęs su apyvartinių lėšų avansavimu, jų apytaka. Dėl šios aplinkybės iš minėtų rodiklių spręsti apie apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumą negalima.

Praktiškai naudojami apyvartinių lėšų užimtumo, išlaisvintų iš apyvartos lėšų sumos ir kiti rodikliai yra išvestiniai. Jie nustatomi, remiantis apyvartinių lėšų apyvartumu. Šiuos išvestinius rodiklius laikyti apyvartinių lėšų naudojimo efektyvumo kriterijais netikslinga.

3.2. Apyvartinių lėšų apyvartumo rodikliai

Pramonės įmonių apyvartinių lėšų apyvartumo rodikliai nustatomi pagal vieningą finansų ir statistikos organų nustatytą metodiką. Pagal šią metodiką apyvartumo lygis išreiškiamas apyvartumo koeficientu ir laiku, per kurį įvyksta visos vienos apyvartos ciklas. Apyvartumo koeficientas — tai aritmetinis santykis tarp realizuotos produkcijos ir gamybos bei cirkuliacijos sferos funkcionuojančių apyvartinių lėšų. Apyvartos trukmė — tai aritmetinis santykis tarp atitinkamo laikotarpio ir apyvartumo koeficiento. Pramonės įmonių praktikoje vartojamas antrasis rodiklis. Žemės ūkio įmonių (kolūkių, tarybinių ūkių ir kitų valstybinių ūkių) apyvartinių lėšų apyvartumui nustatyti oficialios metodikos, analogiškos pramonei, nėra. Šiam tikslui galėtų būti naudojami pramonės įmonių apyvartinių lėšų apyvartumui nustatyti taikomi metodai, kuriuos galima išreikšti tokiomis principinėmis formulėmis:

$$K_{ap} = \frac{R_{pr}}{\bar{L}_{ap}}; \quad (1)$$

$$\bar{t} = \frac{P}{K_{ap}} = \frac{\bar{L}_{ap} \cdot P}{R_{pr}}; \quad (2)$$

čia K_{ap} — apyvartumo koeficientas,

R_{pr} — realizuotos produkcijos vertė,

\bar{L}_{ap} — apyvartinių lėšų suma (vidurkis),

\bar{t} — vidutinė apytakos trukmė (dienomis),

P — apyvartinių lėšų funkcionavimo laikotarpis (dienomis).

Tai paprasta aritmetika ir dėl jos ginčų nekyla. Tačiau nėra vieningos nuomonės dėl šių santykio komponentų interpretavimo, taikant juos žemės ūkyje.

Kai kurie autoriai teigia, kad tokiu būdu apskaičiuoti rodikliai nepakankamai apibūdina apyvartinių lėšų apyvartumo lygį. Čia remiamasi tuo, kad apyvartinės lėšos dalyvauja kuriant ne tik realizuotą, bet ir visą produkciją.

Realizuota produkcija dėl vadinamosios vidinės ūkio apyvartos būna mažesnė, negu bendroji produkcija. Dėl šios aplinkybės, apskaičiuojant apyvartumą, vietoj realizuotos produkcijos reikėtų imti bendrąją. Kitaip apyvartinių lėšų apyvartumas būsiąs parodytas netiksliai, t. y. sulėtintas. Tai, atrodo, nepagrįstas teigimas. Žemės ūkio įmonės vidinėje apyvartoje dalyvauja kai kurie apyvartinių fondų elementai: savos gamybos pašarai, sėklos ir pan. Jie pirmame žemės ūkio produkto gamybos cikle, šiuo atveju augalininkystėje, negavę nei piniginės, nei piniginės formos, kaip gamybinės atsargos (pašarai) perduodami į kitą gamybos ciklą, t. y. pereina į gyvulininkystę. Čia jų apytaka baigiasi. Pašarai paverčiami prekiu gyvulininkystės produkcija. Taigi baigiasi ir minėtiems apyvartinių fondų elementams avansuotų apyvartinių lėšų apytaka. Jos įgauna pradinę, piniginę formą. Ši apytaka, kaip matome, baigiasi antrame ar trečiame (prieaugliui sugirdytas pienas) gamybos cikle. Vienerius metus vykstančią vidinę apyvartą pavadinti apyvarta galima tik sąlygiškai.

„Apyvartos prielaida yra ta,— nurodo K. Marksas,— kad reprodukcijai tarpininkauja cirkuliacija, t. y. produkto pardavimas, jo pavirtimas į pinigų ir pavirtimas atgal iš pinigų į jo gamybos elementus“¹⁷.

Vidinėje apyvartoje, vykstančioje viename gamybos cikle, apytakos fazės Pr¹—P¹ nėra. Jei nėra apytakos baigiamosios fazės, negali būti ir pilnos minėtų apyvartinių fondų elementų bei jiems avansuotų apyvartinių lėšų apyvartos. Metams pasibaigus, kai apskaičiuojama bendrosios produkcijos vertė, ne visos apyvartinės lėšos, avansuotos bendrajai produkcijai sukurti, būna baigusios savo apytaką (nebaigtos apytakos likučių pasikeitimas, savo gamybos pašarai, sėklos). Dėl to apyvartinių lėšų apyvartos greičio nustatymui naudoti bendrąją produkciją būtų metodiškai neteisinga, nes dalis jai avansuotų apyvartinių lėšų dar nebaigt savo apytakos. Skaiciavimuose vietoj realizuotos produkcijos naudojant bendrąją produkciją, bus gautas dirbtinai pagreitintas apyvartinių lėšų apyvartumas.

Yra ir priešingų siūlymų — į realizuotą produkciją neįtraukti savo gamybos pašarų ir sėklos, kaip neįeinančių į šią produkciją. Tai taip pat netikslinga. Šių apyvartinių fondų elementų vertė, kaip matėme, neįeina į realizuotą produkciją tik viename kuriame žemės ūkio gamybos cikle. Gamybos ciklui pasibaigus, šių elementų vertė patenka į prekinės produkcijos apimtį ir į juos avansuotos apyvartinės lėšos baigia savo apytaką. Šito nepaisydami, gautume dirbtinai sulėtintą apyvartinių lėšų greitį.

Išnagrinėjęs minėtus aspektus, galima teigti, kad žemės ūkio įmonių apyvartinių lėšų apyvartos greičiui nustatyti reikia imti realizuotos produkcijos apimtį, tačiau dėl žemės ūkio gamybos specifikos ją reikia koreguoti. Tai lemia tokios priežastys.

Gyvulių prieaugliui išauginti, kaip ir bet kuriam kitam apyvartinių fondų elementui sudaryti, avansuojamos apyvartinės lėšos. Prieaugliui pasiekus reikiamą kondiciją, jis arba realizuojamas už ūkio ribų, arba perkeliamas į pagrindinę bandą ūkio viduje. Ir vienu, ir kitu atveju prieaugliui avansuotos apyvartinės lėšos atstatomos pinigine forma. Vadinasi, šių lėšų apytaka baigiasi, nes realizacija įvyko. Todėl, apskaičiuojant apyvartinių lėšų apyvartumą, į pagrindinę bandą perkeltos prieauglio vertė pridedama prie realizuotos produkcijos apimties.

Apyvartinių lėšų cirkuliacija apima ne visą produkcijos vertę, o tik tą dalį, kuri lieka atėmus grynąsias pajamas. Šioms pajamoms sudaryti apyvartinės lėšos neavansuojamos. Ūkio pelnas bei grynosios pajamos turi įtakos rentabilumo lygiui, bet ne apyvartinių lėšų apyvartos greičiui. Dėl šios priežasties, skaičiuojant žemės ūkio įmonių apyvartinių lėšų apyvartumą, prekinės produkcijos apimtį reikia išreikšti jos savikaina. F. Engelšas yra pažymėjęs: „Prekybinėje praktikoje apyvarta paprastai apskaičiuojama netiksliai. Tariama, kad visas kapitalas yra padaręs vieną apy-

¹⁷ Ten pat, p. 174.

vartą, jei realizuotų prekių kainų suma pasiekia viso panaudoto kapitalo sumą. Tačiau *kapitalas* tik tada gali užbaigti pilną apyvartą, kai realizuotųjų prekių *gamybos kaštų* suma yra lygi viso kapitalo sumai¹⁸.

Amortizaciniai atskaitymai yra produkcijos savikainos elementas, tačiau jiems sudaryti apyvartinės lėšos neavansuojamos. Todėl, skaičiuojant apyvartinių lėšų apyvartumą, iš realizuotos produkcijos savikainos reikia atimti amortizacinius atskaitymus, antraip apyvartinių lėšų funkcionavimo sfera būtų nustatoma neteisingai ir jų apyvartumo greitis būtų dirbtinai padidintas.

Remiantis išdėstytais motyvais, žemės ūkio įmonių apyvartinių lėšų apyvartos greitį ir kartu jų naudojimo efektyvumo rodiklius galima apskaičiuoti pagal šias formules:

$$K_{ap} = \frac{R_{pr} + GP - A}{\bar{L}_{ap}}; \quad (3)$$

$$\bar{t} = \frac{P}{K_{ap}} = \frac{P \cdot \bar{L}_{ap}}{R_{pr} + GP - A}; \quad (4)$$

- čia K_{ap} — apyvartumo koeficientas (apyvartų skaičius per metus),
 R_{pr} — realizuotos produkcijos, patarnavimų ir darbų kitiems metinė vertė (savikaina, be amortizacinių atskaitymų),
 GP — į pagrindinę bandą perkeltos gyvulių prieauglio metinė vertė (savikaina),
 A — amortizaciniai atskaitymai (metinė suma),
 \bar{L}_{ap} — gamybos ir cirkuliacijos sferos funkcionuojančių apyvartinių lėšų metinis vidurkis,
 \bar{t} — vidutinė apytakos trukmė (dienomis),
 P — apyvartinių lėšų funkcionavimo gamyboje ir cirkuliacijoje laikas (365 dienos).

Remiantis šiomis formulėmis atlikti skaičiavimai rodo, kad Lietuvos TSR žemės ūkio įmonių, ypač kolūkių, apyvartinių lėšų apyvartumas lėtėja ir kartu mažėja jų naudojimo efektyvumas. Apyvartinės lėšos naudojamos daugiau ekstensyvia kryptimi: didinamos apyvartinių lėšų sumos, bet ne šių lėšų naudojimo efektyvumas.

Nuo 1965 m. respublikos kolūkiai pradėjo formuoti apyvartines lėšas tarybinių ūkių pavyzdžiu. Tais metais kolūkių apyvartinių lėšų apyvartos trukmė sudarė 419 dienų, o 1976 m. — 445 dienas. Dėl tokio kolūkių apyvartinių lėšų apytakos sulėtėjimo 1976 m. buvo papildomai avansuota į gamybą apie 70 mln. rb, kurių būtų nereikėję, jeigu apyvartinių lėšų apyvartos greitis būtų išlikęs 1965 m. lygio.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
 Ekonominės kibernetikos ir finansų
 fakulteto statistikos katedra

Redakcinei kolegijai
 įteikta 1978 m.
 rugpjūčio mėn.

¹⁸ Marksas K. Kapitalas, t. III, p. 209—210.

**СУЩНОСТЬ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ**

Б. ГУРКЛИС

Резюме

На основе критической оценки разных точек зрения делается вывод, что оборотные средства — денежные ресурсы хозрасчетных предприятий, предназначенные на авансирование создания оборотных фондов и фондов обращения, а также поддержание непрерывности их кругооборота.

Высказывается мнение, что критерием эффективности использования оборотных средств сельскохозяйственных предприятий является скорость их кругооборота.

Скорость оборачиваемости оборотных средств предлагается вычислять по формулам

$$K_{об} = \frac{ПР + МЖ - А}{C_{об}} ;$$
$$\bar{t} = \frac{П}{K_{об}} = \frac{П \cdot C_{об}}{ПР + МЖ - А} ,$$

где $K_{об}$ — коэффициент оборачиваемости;

$ПР$ — годовая стоимость реализованной продукции (по себестоимости, без амортизационных отчислений);

$МЖ$ — годовая стоимость молодняка, переведенного в основное стадо (по себестоимости);

$А$ — годовая сумма амортизационных отчислений;

$C_{об}$ — среднегодовая сумма оборотных средств, функционирующих в сферах производства и обращения;

\bar{t} — средняя продолжительность оборота (в днях);

$П$ — период функционирования оборотных средств в процессе производства и обращения (365 дней).

Расчеты, сделанные на основании этих формул, показывают, что на сельскохозяйственных предприятиях, особенно в колхозах, Литовской ССР проявляется тенденция замедления оборачиваемости оборотных средств, а наряду с этим и снижения эффективности их использования.